

4 december 2024

Uitgave van de Leido Academy, het thema-netwerk voor LevenLang Leren

DIFFERENTIATIE IN HET ONDERWIJSSTELSEL (vooral kijkend naar het VO maar ook naar het HO, MBO en BO...) Advies Onderwijsraad

1 Inleiding

De Onderwijsraad heeft een paar weken geleden een niet mis te verstane brief naar de Tweede Kamer (TK) gestuurd om 'nou eens als de donder aan de slag te gaan met differentiatie in het stelsel om iedereen de kans te geven zijn of haar talenten al gaandeweg de leerlijnen en met het stijgen der jaren zo goed mogelijk te ontplooiën' – om het maar eens kort door de bocht te zeggen. De Raad heeft in 2021 daarover een advies uitgebracht en vervolgens is er niets mee gedaan, ook niet na het verschijnen van allerlei andere stukken en rapporten van betrokken (onderwijs)organisaties. Dat geeft aanleiding tot de kreet in de brief: *De raad vraagt zich af hoeveel onderzoeken er nog nodig zijn voordat er keuzes worden gemaakt.* De gehele tekst van de brief, met een onderbouwing van deze kreet, is in de annex te vinden. Het daarbij behorende rapport dat stamt uit 2021 staat bij: <https://www.leidoacademy.nl/nieuwsbrieven-stukken> in de middelste kolom.

De brief van de Onderwijsraad gaat vooral over het voortgezet onderwijs, met vmbo, havo en vwo, maar vervolgens kan het voorstel best worden doorgetrokken naar het mbo, hbo en wo om de leerlijnen in het vo verder te kunnen aflopen. Daarom nemen we het zoeken naar een passende differentiatie binnen het gehele stelsel, als na de basisschool het voortgezet onderwijs wordt betreden, in deze nieuwsbrief mee. Je kunt wel iets gaan doen met het voortgezet onderwijs maar dan loop je onherroepelijk tegen het hoger onderwijs aan.

Nu is het zo dat de Onderwijsraad in deze brief en met het rapport uit 2021 nadrukkelijk kijkt naar de differentiatie in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs, inhoudende dat de eerste drie jaren als een gemeenschappelijke fase in het stelsel wordt gezien. Het begrip 'middenschool' wordt zorgvuldig vermeden, om geen onrust te veroorzaken en politiek allerlei zenuwen aan te boren. Het is ook niet 'van hetzelfde', mede omdat wordt aangegeven dat er juist leerlijnen moeten komen die elkaar als het ware kruisen en waar op bepaalde momenten een aan te passen voortzetting kan plaatsvinden met inzet van een andere leerlijn. We nemen dat voorstel als basis voor deze nieuwsbrief, om vervolgens een en ander toch breder te trekken, in een ruimer kader, met het mbo, hbo en wo erbij inbegrepen.

2 Kernpunten voorstel Onderwijsraad c.s.

De kernpunten van het voorstel uit 2021, gesteund door veel organisaties:

- Stel het moment van selectie in het basisonderwijs voor het voortgezet onderwijs uit;
- Laat leerlingen met uiteenlopende capaciteiten in de onderbouw van het voortgezet onderwijs samen onderwijs volgen;
- Geef dan het onderwijs op dezelfde schoollocatie;
- Op die manier krijgen alle leerlingen de kans, tijd en gelegenheid om hun talenten te ontdekken en te ontplooiën en te bepalen welk onderwijs zij het beste kunnen volgen na de onderbouw;
- Er moet expliciet aandacht zijn voor de cognitief sterke leerlingen;
- Een structuuraanpassing is onontkoombaar.

In het rapport wordt dit verder uitgewerkt, maar met deze punten zijn de contouren van de voorstellen helder beschreven.

3 Differentiatie in het algemeen

Het voorstel is op zich prima, maar om het te realiseren moet er veel overhoop worden gehaald, met een helder plan van aanpak om stap voor stap tot het beoogde resultaat te komen. Het is net als het aanleggen van nieuwe wegen, met rotondes en andere voorzieningen op plekken alwaar de oude infrastructuur wordt 'aangepast'. Om het verkeer toch te laten doorrijden, moeten er stap voor stap tijdelijke scenario's worden bedacht en gehanteerd. Ga maar eens na wat dit voor het stelsel zou betekenen...

Kijkend naar het huidige systeem zou je een poging kunnen doen om eens te kijken naar het hebben van andere en meerdere knippen in het geheel, met leerlijnen en overgangen ('piketpalen'). Hierbij een paar gedachten:

- Je kunt als uitgangspunt hanteren dat het nog steeds een vast systeem is met leerjaren, diploma's en het doorstromen naar een volgend type opleiding.
- Je kunt gedurende een programma voor een diploma op bepaalde momenten ook reeds overstappen naar een andere leerlijn, met een deel-diploma.
- Je kunt de instelling de mogelijkheid geven om intern, dus binnen de school, op elk moment leerlingen en studenten alvast met een volgend traject te laten beginnen (dubbel studeren – overlap gebruiken).

Je kunt dit ook doen over sectoren heen – met verschillende regelingen en wetten – en dan niet zijn ingeschreven voor de hogere sector om toch alvast onderdelen en eenheden te mogen volgen.

3.1 Instellingsdifferentiatie

Het beoogde doel is om een nationaal onderwijssysteem te maken met voldoende differentiatie en overstapmomenten voor degenen die ergens staan ingeschreven. De overheid faciliteert dit allemaal op basis van de betreffende wet- en regelgeving.

Maar zoals bij elk systeem kunnen er instellingen zijn in een sector of in verschillende sectoren die binnen het geheel mogelijkheden creëren om nog verdere differentiaties in te voeren en deze vervolgens 'op zichzelf staande' aan te bieden, zonder een directe regeling en dus ook (extra) bekostiging.

Een voorbeeld is de route mbo-hbo waarbij een hogeschool met een of meer ROC's afsprekt dat de mbo'ers alvast hbo-delen kunnen volgen of dat mbo-(keuze)delen een overlap met hbo-eenheden kennen. Dat levert voor de betrokkenen vrijstellingen op d.w.z. een verkorting van de hbo-opleiding. Zo kan de Ad-opleiding soms met een (half) jaar worden ingekort. Dat gebeurt dan wel op basis van individueel handelen van de student.

Maar dit staat niet in de wet, los van de mogelijkheid om als mbo bij de vormgeving van de Ad betrokken te zijn. Dit houdt in dat een deel van de opleiding op de mbo-locatie mag worden aangeboden, waarmee de afstemming ook goed kan geschieden.

Het is vervolgens echter wel zo dat de betrokken instellingen zich dienen te houden aan de regels voor het mbo en daarom een formele inschrijving bij het hbo niet kan (tenzij de mbo'er al een diploma op niveau 4 heeft... en dan nog...). Dat vergt harde afspraken die met elkaar dienen te worden gemaakt, om te voorkomen dat door de overheid allerlei constructies niet als kwalitatief genoeg worden beschouwd.

4 Eisen aan dit voorstel

Als je kijkt naar dit voorstel, dan is er zonder meer van alles bij op te merken. Het betekent in ieder geval dat aan een vernieuwd stelsel nogal wat eisen dienen te worden gesteld. Hier lopen we aantal zaken na die in zo'n kader zijn te vermelden.

4.1 Aanbeveling Onderwijsraad

Laten we eens kijken wat de meest scherpe aanbeveling van de Onderwijsraad is:

Stel het moment van selectie voor het voortgezet onderwijs uit en laat leerlingen met uiteenlopende capaciteiten in de onderbouw van het voortgezet onderwijs samen onderwijs volgen op dezelfde schoollocatie. Dat betekent dat leerlingen – net als nu – onderwijs krijgen op verschillende niveaus, maar in wisselend samengestelde groepen en niet op gescheiden scholen of in afgescheiden routes. Door niet meteen een afgescheiden route te volgen, krijgen leerlingen ruimere kansen om hun leerervaring te verrijken en te verdiepen en passende begeleiding te ontvangen. Op die manier

krijgen alle leerlingen de kans, tijd en gelegenheid om hun talenten te ontdekken en ontplooiën en te bepalen welk onderwijs zij het beste kunnen volgen na de onderbouw. De raad vraagt daarbij expliciet aandacht voor de cognitief sterke leerlingen, die nu vaak te weinig uitdaging krijgen.

En dit staat in een kadertje in het rapport:

Het voortgezet onderwijs start op die wijze met een driejarige brugperiode waarin leerlingen met uiteenlopende capaciteiten samen deelnemen aan onderwijs. Na drie jaar krijgen leerlingen een doorstroomadvies op basis van gestandaardiseerde toetsing en een breed spectrum aan informatie.

4.2 Verdere zaken die meespelen

Een aantal interessante zaken die verder meespelen bij dit voorstel:

- Er wordt aanbevolen om een aantal keren per schooljaar de leerlingen die sneller een volgend niveau aan kunnen, over te zetten naar die leerlijn die daarbij past. Dat gebeurt in principe voor elk vak. Iemand kan aan het begin van het schooljaar mavo (vmbo-t) doen voor vak X, en dan via de eerste twee leerjaren doorschakelen naar 'havo' of misschien ook 'vwo'. Er wordt gedacht aan kwartalen als 'piketpalen', maar ons lijkt het beter - om allerlei technische en logistieke redenen die alle scholen kennen - om het schakelen per semester te laten plaatsvinden.
- Het lijkt erop dat de Onderwijsraad mikt op een dergelijke aanpak in de eerste twee jaren, om in het derde leerjaar voor de vakken (kunnen ook nieuwe vakken zijn) wordt voortgebouwd op het niveau dat aan het eind van het tweede leerjaar is bereikt. Dat kan een palet aan niveaus zijn, maar er kan ook een jaar lang een vorm van verdieping plaatsvinden. Dit leidt tot een proces waarbij de docenten kunnen monitoren wat aan het eind een goed advies is, met betrekking tot de tweede fase van het voortgezet onderwijs.
- Er wordt - volledig terecht - aangegeven dat iedereen een startkwalificatie moet halen bij het behalen van een diploma. Nu levert het vmbo niveau 1 op, en niet niveau 2. Na de twee jaren gezamenlijk onderwijs, gedifferentieerd gevolgd, zou een jaar vmbo op niveau 2 moeten zijn, om door te gaan naar het mbo met de niveaus 3 en 4. Daarnaast blijft de doorstroom naar het havo en het vwo, naar de 'bovenbouw', bestaan.

4.3 Zaken die mogelijk ook kunnen worden opgepakt

Het rapport en de brief aan de TK bevatten veel informatie - en die gaan we niet geven en van commentaar voorzien. We zetten alleen een paar aanvullende suggesties op een rijtje.

- Als de basisschool als het ware met drie jaren wordt verlengd, want daar komt alles op neer, kunnen we spreken over een Nederlandse variant van bijv. een Junior School, zoals die in bepaalde landen als standaard bestaat. Laten we dan ook niet roomser dan de paus zijn en deze leerlijn van 11 jaren als zodanig beschouwen.
- Er zijn ook leerlingen die aan het 9^e jaar (1^e jaar voortgezet onderwijs) beginnen en dan vastlopen, ergens in de voorliggende drie jaren. Die moeten een vangnet hebben, zoals dat ook geldt bij soortgelijke instellingen in andere landen. Dat betekent een route die nu vergelijkbaar is met het vmbo, praktisch en theoretisch. Dat kan een smalle vakopleiding zijn die wel eindigt op niveau 2 van ons NLQF.
- Daarnaast kan ook worden gekeken naar de beroepskolom 'mbo+Ad' zoals eerder in de nieuwsbrieven is genoemd.

4.4 Zaken die dan eveneens onder de loep moeten (kunnen) worden genomen

Als er dan toch aan het stelsel dient te worden gesleuteld - reeds een mega-operatie op zich - is het absoluut niet verkeerd om ook naar de rest van het stelsel te kijken. We doen een voorstel.

- Schakel de lengte van het havo en vwo gelijk. Die zou zes jaren kunnen zijn. Degenen die na de 'Junior School' havo dan wel vwo gaan doen, hebben drie jaren voor de boeg.
- Die drie jaren gelden ook voor het mbo, met een optie voor vier jaren, als het gaat om een specialisatie en het opbouwen van het recht om door te stromen naar de Ad (na drie jaren) en de Bachelor (na die vier jaren).
- Dit systeem is in Vlaanderen aan te treffen waarbij het Algemeen Secundair Onderwijs (ASO) in drie fases van twee jaren is opgedeeld - dus met drie schakels. Daarmee kan men aan het eind door naar het hbo dan wel wo. Maar we houden dus vast aan de havo- en vwo-stromen in ons land, dat weer wel (met ook het Gymnasium).

- Het Secundair Beroeps Onderwijs in Vlaanderen biedt vanaf komend jaar toegang tot niveau 5 (het Graduaat, de Ad) en met een extra jaar tot de Bachelor van een hogeschool.
- Het havo en het vwo kunnen aldus ook in meerdere fases wordt opgedeeld. De eerste twee jaren (zoals hierboven al gemeld), dan het derde jaar om zich te bereiden voor het havo of vwo (idem), het vierde en vijfde jaar voor het reguliere programma zoals nu wordt aangeboden met profielen, en dan het zesde jaar waarbij naast de kernvakken van het profiel ook een aantal vakken wordt aangeboden die gewenst zijn bij het hbo resp. vwo (met alleen maar schoolexamens). Deze schoolvakken kunnen zowel op havo- als vwo-niveau worden verzorgd.

Schema

6 – niveau 4	Havo-6 examenvakken + schoolvakken (h/v)	Vwo-6 examenvakken + schoolvakken (v/h)	Mbo-3 jaar (niveau 3)	Mbo-4 jaar (niveau 4)
5	Havo-5 examenvakken	Vwo-5		
4	Havo-4 examenvakken	Vwo-4		
3 – niveau 2	havo-3	vwo-3	vmbo-3	
2	algemeen voortgezet onderwijs (avo-2)			
1	algemeen voortgezet onderwijs (avo-1)			

4.5 Maar dan... voor het hbo en wo

Om de leerlijnen die aldus gaan ontstaan te 'faciliteren' in het hoger onderwijs, moet er ook met het hbo en wo van alles gebeuren – en met hulp van de 'Professional Associate Colleges'. Hier een paar gedachten:

- Het hbo blijft vier jaren duren, net als het wo, met een bacheloropleiding van drie jaren en vervolgens een masteropleiding als verdieping (hbo: 1 jaar, theoretisch en praktisch en onderzoek – wo: 1 tot 2 jaren – theoretisch en wetenschappelijk en onderzoek).
- De Ad-opleiding blijft bestaan, met programma's van 90 tot 120 studiepunten, afhankelijk van de relevantie voor het werkveld.
- De doorstroom met een Ad-getuigschrift naar het derde leerjaar van de hbo-bacheloropleiding is mogelijk, op basis van een Ad-programma van 90 studiepunten en een schakeldeel van 30 studiepunten dat door de afleverende hogeschool wordt verzorgd. Ad-opleidingen van 120 studiepunten bestaan uit een programma van 90 studiepunten voor het reguliere deel en 30 voor de specialisatie.
- Voor ho-opleidingen die daarvoor in aanmerking komen, gelet op de inrichting van het werkveld en de bijbehorende banen en functies, kunnen bij hogescholen en universiteiten propedeuses worden ingericht voor instromende havisten en vwo'ers. Het eerste semester kent een gemeenschappelijk hbo-wo-programma. Op basis daarvan volgt de student in het tweede semester van deze propedeuse een eerste deel van een hbo- dan wel een wo-opleiding. Daarna studeert hij of zij verder bij een hogeschool resp. universiteit (dat kan dus een overstap naar een andere instelling inhouden).

4.6 Levenlang ontwikkelen

Het stelsel zoals het door de overheid wordt bestierd en daarom ook wordt betaald (naast de private aanbieders) kan niet anders dan bestaan uit trajecten die aan elkaar kunnen worden geknoopt. Het moet daarbij gaan om het verwerven van een diploma (of een deel-diploma) of een getuigschrift. Er dient controle te zijn op de kwaliteit van de programma's en het doorlopen van allerlei leerlijnen.

Dit houdt in dat er qua flexibilisering een grens is aan de scenario's. Men kan als overheid niet allerlei andere trajecten beoordelen en financieren. Instellingen kunnen met de formele opleidingen, binnen de accreditatie door de overheid, hun eigen leerwegen maken en kan de NVAO bij een her-accreditatie kijken naar het hoe en wat, en het studentsucces.

We hebben uiteraard ook nog de uitkomsten van de experimenten met 'het betalen per studiepunt' en het maken van 'mandjes met punten' daarmee. Het toepassen ervan is ook een vorm van flexibilisering, maar wel gezien vanuit de student. Het stelsel en de structuur ervan verandert er niet door.

Maar wat wel weer interessant is dat op allerlei manieren een programma in verkorte vorm kan worden gevolgd, met vrijstellingen, bij zij-instroom en dat soort opties. Het betekent dat de student minder geld kwijt is aan kosten, en dat is bij een private instelling zeker van belang, vooral als

bijvoorbeeld een hbo-bacheloropleiding in drie jaren mag worden aangeboden (en per jaar en niet per studiepunt door de student wordt betaald). Private hogescholen mogen dit doen onder bepaalde voorwaarden die de NVAO stelt zoals het zich richten op een doelgroep die deze versnelling aankant (met een passend rooster waarbij mede de vakanties e.d. worden meegenomen). Maar de overheid is ook een soort spekkoper bij de bekostigde instellingen als een opleiding versneld wordt doorlopen en de betrokkene vervolgens gaat werken of aan een hogere opleiding begint. OCW houdt dan een jaar geld 'over'... en dat kan mooi meegenomen zijn. Het zal niet om substantiële bedragen gaan, maar alle beetjes helpen...

Daarnaast zijn er ook mogelijkheden binnen het formele stelsel om in te spelen op het LLO, dus om mensen voor te bereiden op de entree op de arbeidsmarkt. Een paar voorbeelden:

- Bied mensen de optie om twee Ad-opleidingen te volgen in plaats van na de Ad de Bachelor te gaan doen. In dat geval dient de betrokkene daarna voor de Bachelor en de Master instellingscollegegeld te betalen.
- Geef degenen die na de eerste helft van het eerste leerjaar willen stoppen met de studie de optie om daarna (wellicht in deeltijd, naast het werk) in de tweede helft eenheden te volgen die interessant voor een baan zijn en kunnen worden afgesloten met een certificaat. De hogeschool wordt voor het gehele jaar betaald door OCW en met 'aanschuifonderwijs' is er veel te regelen. Het kan ook een aanbod zijn aan degenen die al eerder in de jaren daarvoor zijn afgehaakt. We gaan ervan uit dat het tweede semester ook minder groepen telt.
- Zorg voor meer duale opleidingen waarbij studenten werken en studeren, en kijk of bepaalde keuzevakken of minoren zijn in te vullen met beroepscertificaten.
- Neem de route mbo-Ad zoals beschreven is in eerdere stukken, op in het systeem.
- Laat alumni binnen drie jaren na het afstuderen tegen een marginaal tarief eenheden volgen van hun eerdere opleiding die in de tussentijd geactualiseerd zijn en geef daar certificaten.

4.7 Kosten voor het stelsel

Door het toevoegen van havo-6 aan het stelsel zullen de kosten gaan stijgen, als alles verder bij het oude blijft. Maar juist door beter te differentiëren kan het switchen en uitvallen verder voorkomen, net als het 'langer studeren'. De reguliere hbo-master kost ook meer geld, bekostigd, maar daarmee kan ook beter op de vraag uit de arbeidsmarkt worden ingespeeld.

Een teer punt is uiteraard het laten meebetalen van het bedrijfsleven en andere organisaties aan bepaalde trajecten. Dat kan gebeuren voor keuzedelen, minoren, keuzevakken, stages, afstudeeropdrachten, enz. Dan gaat het om maatwerk binnen de kaders van de 'helderheid', net zoiets als geldt voor het doen van onderzoek.

5 Stapelen en andere begrippen - knooppuntroute

Het is duidelijk dat allerlei begrippen 'obsoleet' aan het worden zijn en dus niet meer passen bij het inrichten van een onderwijsstelsel. 'Afstromen' is een raar begrip omdat er dan een andere leerweg wordt gevolgd en die op termijn toch de kans biedt om te bereiken wat eerder de betrokkenen voor ogen stond. 'Opstromen' is dan wel positief maar ook dan is het niets anders dan een andere leerweg die wordt ingeslagen.

'Stapelen' is ook zo'n ingeburgerd begrip dat we dienen los te laten. Het wordt nog steeds gezien als een volgen van een leerlijn waarbij verderop een stap wordt gezet naar een sector in het stelsel die een hogere status kent. Daarbij wordt vervolgens aangegeven dat het een omweg betreft, de start in een lagere sector heeft plaatsgevonden en dat daarmee niet de meest voor de hand liggende directe leerweg is gevolgd. Het bekendste voorbeeld is vmbo-mbo-hbo-wo (master), naast vmbo-havo-vwo-wo (bachelor-master). Er worden dus minimaal vier diploma's behaald, naast de weg vwo-wo (bachelor-master) met drie stuks daarvan.

Als het voorstel van de Onderwijsraad wordt omgezet in daden zullen er andere leerwegen komen, met deel-diploma's en korte stukken. Er zullen nog steeds op de plekken waar de piketpalen staan, keuzes moeten worden gemaakt, met selectie op type opleiding en niveaus van de vakken. Je kunt dan spreken van een 'knooppuntenroute'... geen stapelen meer, maar zo'n route... ook nu al...

6 Begeleiders en ouders

De rol van ouders en andere begeleiders zoals decanen, mentoren en studietoelichters moet bij dit alles niet worden onderschat. Bij het maken van keuzes zijn ze nadrukkelijk 'aanwezig' en zullen

ze om allerlei uiteenlopende redenen hun invloed uit te oefenen daarop, via het kind/leerling/student. Het voorstel dat wordt gedaan, leidt tot een situatie waarbij gedurende tenminste twee jaren keuzes moeten worden gemaakt rond het niveau van elk vak (vmbo, havo of vwo, dan wel een combinatie daarvan). Het zullen echter de docenten zijn die vaststellen of een leerling moet veranderen qua methode en niveau.

Vervolgens wordt een programma gekozen voor het derde leerjaar, om daarna naar een van de bestaande sectoren door te stromen (mbo, havo, vwo). Dat betekent ook nog eens het maken van twee keuzes. Het moment is drie jaren later na de basisschool, maar voor veel leerlingen, hun ouders en alle verdere kennissen, toch ook cruciaal.

Derhalve zullen o.a. de ouders – en de kinderen die veel, veel mondiger zijn geworden, op de leeftijd van 14 of 15 jaar – ook in die situatie hun invloed willen uit oefenen, om een zo hoog mogelijk niveau voor hun kind te verwerven.

Het is met het oog hierop en op het talent, geluk, motivatie en vreugde van het kind als individu zodanig dat duidelijk dient worden aangegeven op welke wijze de leerlijnen met mbo, havo dan wel vwo kunnen worden doorlopen en leiden tot een niveau wat in ieder geval 'in het vat' zit, gelet op de potentie die op dat moment zo optimaal mogelijk is gemeten. Er kan dus een horizon worden geschetst, met alle kansen die er al gaandeweg mogelijk kunnen worden benut.

Het lijkt ons dat de positie van de ouders goed dient te worden 'gemarkeerd'. Er is altijd een MR, dus de medezeggenschapsraad, met daarin een aantal ouders. Maar vaak hebben die een soort achterban nl. een ouderraad of -commissie. Het ligt voor de hand, gezien de leeftijd van de leerlingen, goede afspraken met deze raden vast te leggen over de procedures die worden gebruikt voor het vastleggen van de keuzes die worden gemaakt. Er zullen ook de 'tien-minuten-gesprekken' zijn alsmede overleggen met de mentor inclusief ouderavonden. De rol van de docenten dient scherp te zijn afgebakend om te voorkomen dat verkeerde afwegingen worden gemaakt.

7 Beroepskolom en Extra-kolom

We willen nog eens apart aangeven dat er altijd wordt uitgegaan van de gemiddelde leerling binnen een bepaalde groep, in staat het vmbo, havo dan wel vwo te kunnen doen tot en met het examen, binnen een bepaalde 'bandbreedte'. Maar er zijn twee groepen die binnen het stelsel zich ook snel op hun plek dienen te gaan voelen nl. degenen die hoogbegaafd zijn (in een bepaalde bandbreedte) en de leerlingen die een uitstekende vakpersoon kunnen worden. Beide groepen zullen na het eerste jaar een eigen categorie vormen, maar wel nog steeds binnen deze voorgesteld opzet.

Voor de tweede groep kan gebruik worden gemaakt van het voorstel om een beroepskolom te scheppen, met inzet van de route mbo-Ad als de betrokken leerlingen daarvoor in aanmerking komen. Voorop staat dat zij ook niveau 2 behalen, al is het maar voor een 'smal' beroepsprofiel. Dat is een eigen route in de jaren 2 en 3, dus een smal vmbo-programma, met duidelijk maatwerk. De route mbo-Ad voor een specialisatie kan daarop voortbouwen, maar er mogen geen concessies worden gedaan als het gaat om de relevantie voor de arbeidsmarkt en om de kwaliteit. Het ligt ook voor de hand om duale vormgevingen te gebruiken, met mogelijk het behalen van certificaten.

Voor de eerste groep zal simpelweg in het tweede en derde leerjaar een aanvullende track moeten komen. Dat kan door naast het doen van vakken op het vwo-niveau een reeks projecten aan te bieden die passen bij deze vakken. Daarbij kunnen worden ingeschakeld: bovenbouw vwo (denk aan profielwerkstukken), hogescholen, universiteiten, R&D-afdelingen van regionale bedrijven, enz. Een organisatie als TNO kan de regie voeren, maar er zijn andere kandidaten beschikbaar.

8 Aanpak – toetsen... docenten... begeleiding...

Bij een dergelijk voorstel moeten goede afspraken worden gemaakt over de wijze van toetsen, en daarmee het doorgaan op een hoger niveau. Uiteraard heeft elke school de vrijheid bij het kiezen van lesmethodes en de wijze waarop kennis, vaardigheden en andere zaken worden getest. Standardiseren ligt niet voor de hand, om daarmee landelijke kaders te gebruiken. Maar er zullen wel veel 'bijscholingstrajecten' komen voor de docenten, mentoren en anderen die bij 'piketpalen' binnen de deze drie jaren worden geslagen – en dus ook als keuzemomenten worden gezien. Ook het bepalen wat in het derde leerjaar door een leerling wordt gedaan (pre-vmbo, pre-havo of pre-vwo of een combinatie ervan) zal een specialisme worden, met in het achterhoofd de gedachte dat het 'leerlingsucces' omhoog moet, ook van belang voor het hoger onderwijs.

De Onderwijsraad geeft aan dat ze graag wil meedenken met de overheid over een goede aanpak en het vaststellen van een plan daarvoor. Het zal echt een 'hell of a job' worden, mede om de juiste curricula voor de vakken vast te stellen, met de benodigde overstapmomenten die zonder problemen dienen te zijn ingebouwd. Ook de wijze van toetsen moet hierbij een passende uitwerking hebben, om aanvaringen met anderen – dus ouders... - te voorkomen. Maar goed, kom op, vorm een kleine, krachtige denktank met een stevig mandaat en laat die aan de slag gaan. En dan niet de fout maken als met de opzet voor het 'her-organiseren' van het hoger onderwijs, met veel overleggen en rapporten – dus duur – zonder dat er verder (nog) iets mee wordt gedaan.

In het onderwijsveld lopen voldoende mensen die de benodigde expertise hebben om in zo'n groep plaats te nemen. Vergeet daarbij niet de juffen en meesters van de basisscholen niet, want zij hebben veel te vertellen...

Maak een 'roadmap' voor dit alles, inclusief de verbouwing van de leerlijn 'bo+3' als een 'Dutch Junior School' met het vaststellen van een aantal fases. Daarvoor zijn zonder meer experts te vinden in ons land, op het middenkader niveau. Managers kunnen eveneens hun visie laten schijnen op alles, maar ze kunnen niet doorslaggevend zijn, naar onze mening. Bottom-up is het parool.

9 Kortom

Het is goed dat de Onderwijsraad op een stevige wijze de discussie over deze leerroute nieuw leven wil inblazen. Maar het is in onderwijsland een roerige tijd, met allerlei bezuinigingen in het verschiet. Dan is het niet leuk om over aanpassingen en vernieuwingen te gaan praten, zeker als er een kostenplaatje aan wordt gehangen.

Mocht deze overheid toch gehoor geven aan deze oproep, dan moet er een stevige structuur op papier worden gezet, met de mogelijkheid om met gebruik van het huidige stelsel kleine stappen te zetten. Correcties zijn dan door te voeren, ook om met een goed gevoel een volgende stap te zetten.

Het zal in ieder geval jammer zijn als er niets gebeurt. Misschien kunnen die rapporten over de toekomst van het hbo/wo daarbij worden betrokken. Maar als er aan het voortgezet onderwijs wordt gesleuteld dan heeft dit consequenties voor het mbo, hbo en wo.

Kortom, werk aan de 'Winkel van Bruins en Paul' en alle klanten ervan.

ANNEX

Brief Onderwijsraad aan de TK

De Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
De heer drs. M. Bosma
Postbus 20018 2500 EA DEN HAAG

Mijnheer de Voorzitter,

In april 2021 bracht de Onderwijsraad op verzoek van de minister van Onderwijs het advies Later selecteren, beter differentiëren uit. De raad brengt dit advies en de urgentie van het vraagstuk waarop het betrekking heeft met deze brief graag onder de aandacht van uw Kamer. De raad doet dat mede met het oog op de brief die de staatssecretaris Funderend Onderwijs en Emancipatie u op 25 oktober jl. stuurde over onder andere de ex ante evaluatie naar aanleiding van het advies. Volgens het regeerprogramma van dit kabinet telt ieder talent. De inrichting van ons huidige onderwijsstelsel staat realisatie van dit ideaal in de weg. In het advies Later selecteren, beter differentiëren concludeerde de Onderwijsraad dat structuuraanpassingen noodzakelijk zijn.

Aanhoudende en breed gedeelde zorgen

Aanleiding voor het advies van de Onderwijsraad waren aanhoudende zorgen over de negatieve gevolgen van de vroege selectie en doorgeschoten differentiatie in het Nederlandse onderwijs voor de ontwikkelkansen van leerlingen. De Onderwijsraad deelde de zorgen van de minister, zoals beschreven in Doorgeschoten differentiatie, Stand van Educatief Nederland (2019). Deze zorgen werden en worden ook breed gedeeld in het onderwijsveld, in beleidsonderzoek in binnen- en buitenland en in de samenleving in brede zin.

De zorgen bestaan al lang. Al ruim een eeuw worden in beleid en praktijk pogingen ondernomen om de nadelige effecten van de vroege en rigoureuze scheiding van leerlingen voor hun talentontwikkeling tegen te gaan. Met verschillende initiatieven vanuit praktijk en beleid, zoals de vorming van lycea in de jaren '20 van de vorige eeuw en de vorming van brede schoolgemeenschappen met de invoering van de Wet op het voortgezet onderwijs in 1968, werd getracht de ontwikkelkansen van leerlingen met verschillende talenten en achtergronden te vergroten. Pogingen om de definitieve niveauselectie verder uit te stellen – iets waartoe verschillende landen overgingen – strandden.

Inmiddels ziet Nederland al jaren een terugloop van het aantal brede schoolgemeenschappen en brugklassen, en daarmee juist een beweging naar meer vroege en starre selectie en meer kansenongelijkheid.

Vraagstuk vraagt structurele aanpak en politieke moed

Het tegengaan van de negatieve gevolgen van vroege selectie en doorgeschoten differentiatie in het Nederlandse onderwijs vergt een structurele aanpak, een lange adem, doortastendheid en politieke moed. Kleinschalige, tijdelijke maatregelen voldoen niet.

Zonder structurele aanpassingen zal het vraagstuk telkens opnieuw op de agenda komen. De cijfers liegen er niet om: vroege selectie hangt samen met ongelijke ontwikkelkansen. Niets doen is geen optie. Om goed onderwijs voor iedereen te garanderen, is ingrijpen noodzakelijk.

Advies Onderwijsraad: selecteer later en differentieer beter

De Onderwijsraad boog zich op verzoek van de minister over de vraag of alle leerlingen in Nederland het onderwijs krijgen dat aansluit bij hun capaciteiten. Het antwoord hierop is negatief. In Nederland selecteren we leerlingen al op jonge leeftijd voor een plek in het voortgezet onderwijs. In het voortgezet onderwijs wordt bovendien scherp onderscheid gemaakt in schoolsoorten (praktijkonderwijs, verschillende leerwegen in het vmbo, havo en vwo, bestaande uit atheneum en gymnasium). Deze schoolsoorten worden vaak op gescheiden locaties aangeboden, waardoor leerlingen elkaar niet meer ontmoeten.

Wetenschappelijk onderzoek – nationaal en internationaal – is er helder over dat dit nadelig uitpakt: leerlingen met dezelfde cognitieve capaciteiten, maar met verschillende achtergronden, krijgen niet dezelfde ontwikkelkansen in het onderwijs. Zij volgen voortgezet onderwijs dat niet aansluit bij wat zij in hun mars hebben. De overheid voldoet daarmee niet aan de opdracht om toegang tot goed onderwijs voor alle leerlingen te waarborgen.

Dit vormde de aanleiding voor de Onderwijsraad om in 2021 het volgende te adviseren: stel het moment van selectie voor het voortgezet onderwijs uit en laat leerlingen met uiteenlopende capaciteiten in de onderbouw van het voortgezet onderwijs samen onderwijs volgen op dezelfde schoollocatie. Dat betekent dat leerlingen – net als nu – onderwijs krijgen op verschillende niveaus, maar in wisselend samengestelde groepen en niet op gescheiden scholen of in afgescheiden routes. Door niet meteen een afgescheiden route te volgen, krijgen leerlingen ruimere kansen om hun leerervaring te verrijken en te verdiepen en passende begeleiding te ontvangen. Op die manier krijgen alle leerlingen de kans, tijd en gelegenheid om hun talenten te ontdekken en ontplooiën en te bepalen welk onderwijs zij het beste kunnen volgen na de onderbouw. De raad vraagt daarbij expliciet aandacht voor de cognitief sterke leerlingen, die nu vaak te weinig uitdaging krijgen. De Onderwijsraad constateert dat om dit te realiseren een structuuraanpassing onontkoombaar is. Door landelijk het moment van selectie uit te stellen, wordt de kansengelijkheid vergroot.

Conclusies op basis van ex ante evaluatie doen geen recht aan analyse en urgentie.

Structuuraanpassingen zijn ingrijpend, zoals ook de ex ante evaluatie concludeert. De staatssecretaris stelt dat de onderzoekers daarom aanbevelen 'om vooralsnog het huidige stelsel te behouden, verder te werken aan maatregelen om de eventuele nadelige effecten van vroege selectie te ondervangen en intussen meer kennis op te bouwen over de overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs'. De staatssecretaris neemt deze aanbevelingen over. De raad meent dat deze conclusie geen recht doet aan de urgentie van het vraagstuk, noch aan de inhoud van het advies Later selecteren, beter differentiëren.

Het verbaast de raad dat er aan uw Kamer geen (wettelijk verplichte) beleidsreactie is gestuurd op het advies van de raad en dat een aanbeveling van een onderzoeksrapport nu als basis wordt genomen om geen verdere actie te ondernemen. Daarbij merkt de raad op dat de door de staatssecretaris aangehaalde aanbeveling in het onderzoeksrapport wordt gedaan onder voorwaarde van een sterke inzet op alternatieve maatregelen. Hieronder valt bijvoorbeeld de stimuleringsmaatregel voor brede brugklassen, die nu wordt wegbezuinigd. Met andere woorden: de beweging die nu wordt ingezet, is tegengesteld aan wat nodig is.

Wacht niet langer en werk toe naar structuurwijzigingen

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de keuze voor later selecteren in het onderwijs een positieve invloed heeft op de ontwikkelkansen van leerlingen met verschillende talenten en achtergronden. Er is al veel bekend, ook uit voorbeelden uit het buitenland.

De raad vraagt zich af hoeveel onderzoeken er nog nodig zijn voordat er keuzes worden gemaakt. Het is een feit dat in het huidige systeem talent onbenut blijft. Elk jaar opnieuw maken zo'n 170.000 leerlingen de bepalende overstap van het primair naar het voortgezet onderwijs, die zonder ingrijpen niet allemaal de kans krijgen hun potentieel te verwezenlijken in het onderwijs. De raad onderschrijft dat de benodigde aanpak om het tij te keren stevig ingrijpt in de structuur van het voortgezet onderwijs. Om die reden geeft de raad in het advies een aantal noties voor realisatie mee. Inzet op minder vroege en starre selectie is nodig om de broodnodige beweging op dit complexe dossier te krijgen. De belemmeringen voor goed onderwijs aan iedereen zijn ingebakken in het huidige onderwijsstelsel. Kleinschalige of tijdelijke maatregelen zijn daarom niet genoeg. Structuuraanpassingen zijn noodzakelijk. De raad benadrukt nogmaals de urgentie om daarnaartoe te werken. Zodat het Nederlandse onderwijs daadwerkelijk en duurzaam bijdraagt aan gelijke onderwijskansen. De Onderwijsraad staat klaar om als de onafhankelijk adviseur van regering en parlement op het terrein van onderwijs met de staatssecretaris mee te denken hoe hieraan goed vorm kan worden gegeven. De raad is ook graag bereid uw Kamer een nadere toelichting te geven op het advies Later selecteren, beter differentiëren.